

Vieno dokumento pėdsakais: Misiūnų ūkio meno vertybių 1940 m. aprašas ir jo perskaitymai

Giedrė Jankevičiūtė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08105 Vilnius
El. paštas: ldid.rastine@gmail.com

Publikacijoje pristatomas nepriklausomos Lietuvos valstybės veikėjo Stasio Šilingo kolekcijos, sukauptos šeimos užmiesčio name Misiūnų ūkyje, aprašas, sudarytas 1940 m. vasarą prasidėjus dvarų nacionalizacijai, ir galimi šio inventoriaus dailėtyrinio skaitymo būdai. Dokumentas yra skelbtas ir nagrinėtas anksčiau, tad šiuo atveju ieškoma naujos prieigos prie jau žinomo duomenų šaltinio ir taisomi ankstesnių interpretacijų netikslumai. Publikaciją sudaro dvi dalys: šaltinio tekstas ir jo komentaras. Komentuojant šaltinį siekta atskleisti kolekcijos sudarytojo skonį, dailės rinkimo motyvus ir kuo Šilingo rinkinys tipiškas tarpukario Lietuvai.

RAKTAŽODŽIAI: dvaro dailė, dailės istorijos šaltiniai, Vladas Eidukevičius, dailės istoriografija, kolekcijų istorija, kultūros vertybių nacionalizavimas, Misiūnų ūkis, nacionalinis stilius, portretas, Jonas Prapuolenis, Stasys Šilingas, Kazys Šimonis

I. Šaltinis

Kultūros paminklų apsaugos įstaiga

Buv.[ęs] turto savininkas Šilingai St.[asys] ir Emil[ija]

gyv. Šakių apskr.[ities]

Paežerėlio valsč.[iaus]

Misiūnų ūkis¹

Kultūros paminklų apsaugos įstaigos globojamo – paimto žinion – nusavinto kilnojamojo turto – praeities liekanų sąrašas, sudarytas 1940 m. rugpjūčio 26 d.²

[antspaudas: Vytauto Didžiojo Kultūros muziejus]

Inv. nr.	Reg. nr.	Daiktų pavadinimas	Smulkus daiktų aprašymas	Daiktų Pastabos skaičius
	119 ³	Paveikslas	Aliejinė tapyba. Dail. Kalpokas, Petras. Portretas Šilingo ir žmonos	1
	120	Paveikslas	Medžio inkrustacija. Aut. [Jonas] Prapuolenis. Vaizduoja Čiurlionis „Zodijako Mergelė“	1
	121	Paveikslas	Temperinė tapyba. Dail. Šimonis K.[azys] „Avatė“	1
	122	Paveikslas	Aliejinė tapyba. Dail. K. Šimonis „Rudens vaizdas“	1
	123	Paveikslas	Aliejinė tapyba Dail. [Vladas] Eidukevičius „Gėlės bijūnai	1
	124		Aliejinė tapyba Dail. [Antanas] Žmuidzinavičius. „Vaikutis miega“	1
	125	Paveikslas	Siuvinėtas ant medžiagos. Originalas. Vilhelminos Šilingienės. „Grįžta Mozė“	1

1 Dabar Šakių rajono Kriūkų ir Plokščių seniūnijose.

2 Šaltinis saugomas Kultūros paveldo centro Paveldosaugos bibliotekos dokumentų fonde (KPC DF). F. 17. Ap. 2. B. 4. L. 63–69.

3 Ankstesnės dalies aprašas dingęs; numeracija pateikiama taip, kaip originale.

126	Paveikslas	Siuvinėtas medžiagoj „Kristus“. Autorius nežinomas	1
127	Paveikslas	Aliejinė tapyba K. Šimonio „Mirusi duktė“	1
128	Paveikslas	Tempera. Galdiko Ad.[omo] „Ciklas audros“	3
129	Paveikslas	Aliejinė tapyba P. Kalpoko piešta iš fotografijos „Seneliai“	1
130	Paveikslas	Grafika. K. Šimonio Iliustracija	1
131	Paveikslas	Tempera. K. Šimonies „Laužas“	1
132	Paveikslas	Grafika tušu. K. Šimonies	1
133	Paveikslas	Aliejinė tapyba. Varno Ad.[omo] „Alyvos“	1
134	Paveikslas	Aliejinė tapyba. K. Šimonio Kom [ar Korn?] – portretas „Dukrelė“	1
135	Paveikslas	Tempera – aquarelė. Ad. Galdikas „Pavasaris“ ⁴	1
136	Paveikslas	Aliejinė tapyba P. Kalpoko „Bobutė su dukrele“	1
137	Paveikslas	Paišelis. Ad. Varno „J. Jablonskis“	1
138	Paveikslas	Paišelis. Ad. Varnas „Čiurlionis“	1
139	Paveikslas	Paišelis. Ad. Varno „Maironis“	1
140	Paveikslas	Paišelis. Ad. Varno „Kudirka“, Basanavičius, Valančius ir Baranauskas	4
141	Paveikslas	Tempera K. Šimonis. „Rojus“	1
142	Paveikslas	Tempera. K. Šimonis „Pienės“	1
143	Paveikslas	Aliejinė tapyba. P. Kalpoko portr. kun. Motiejus Juozapavičius ⁵	1
144	Pav.[eikslas]	Aliejus. Eidukevičiaus „Dukrelė“ ⁶	1
145	Paveikslas	Aliejinė tap. Ad. Varno portr. J. [ono] Bytauto ⁷	1
146	Paveikslas	vanden. dažai. Ad. Varno „Baro“ [kultūros žurnalas] viršeliai	2
147	Paveikslai	Aliejus. Ad. Varno 3 etiudai „Saulėleidis“, „Užmigęs vakaras“, „Šienapjūtė“	3
148	Paveikslai	Aliejus. Eidukevičiaus „Gėlės“	1
149	Paveikslas	Tempera. K. Šimonis „Slenka vakaras“	1
150	Paveikslas	Tempera K. Šimonis „Miesto fantazija“	1
151	Paveikslas	Aliejinė tap. Ad. Galdiko „Šv. Pranciškus“	1

4 Rusnė Šilingaitė-Kubilienė prisimena, kad tėvai turėję Galdiko keturių metų laikų ciklą: „Pavasaris“, „Vasara“, „Ruduo“, „Žiema“ (Šilingaitė-Kubilienė 1998).

5 Stasio Šilingo tėvo, kunigo Motiejaus Juozapavičiaus (1848–1931), portretas. Tarpukario metais šis faktas, savaime suprantama, buvo slepiamas, tačiau sūnus žinojo, kas jo tėvas, o šis stengėsi rūpintis sūnumi: Šilingas su mama vaikystėje kasmet vasarodavo pas kun. Juozapavičių, jis rėmė Šilingo studijas. Kun. Juozapavičius, kaip ir kiti Lietuvoje mirę Šilingų šeimos nariai, palaidotas Ilguvos kapinėse.

6 Rusnė Šilingaitė-Kubilienė prisimena Eidukevičiaus paveikslą „Vizija“ – anksti mirusios Audronės Šilingaitės (1926–1934) portretą, kurį dailininkas piešė iš nuotraukos (Šilingaitė-Kubilienė 1998). Mergaitė išgyveno tik aštuonerius metus, mirė Kaune, buvo palaidota Ilguvos kapinėse prie Misiūnų.

7 Jono Bytauto – Emilijos Šilingienės tėvo, Stasio Šilingo uošvio atvaizdas (už patikslinimą dėkoju Stasio Šilingo anūkiui Sauliui Augustinui Kubiliui – G. J.).

152	Paveikslas	Aliejinė tapyb. Vl. Eidukevičius. „Šilingų šeima“	1
153	Paveikslas	Aliejus. Ad. Varno Šv. Jokūbo bažnyčia Vilniuje	1
154	Paveikslas	Aliejus. Vl. Didžiokas „Upelis“	1
155	Paveikslai	P[K]silografija. V. K. Jonynas „Tumas“, „Smetona“	2
156	Paveikslas	Aliejus Ad. Galdiko „Sapnas“	1
157	Paveikslas	Aquarelė. Šklėrius K.[ajetonas] Daugirdo g-vė	1
158	Paveikslas	Reljefas metalinis. P.[etras] Rimša. „Daukantas“ bronzos	1
159	Paveikslas	Paišelis Varno Ad. „Vasaros vaisės“ [Igno Šeiniaus apysaka, 1914] iliustr.	1
160	Paveikslas	Piaust. metale Rimša P. „Golgota“	1
161	Ornamentas	Rimša P.	1
162	Šaržas	Varno Ad. šaržas St. Šilingas	1
163	Paveikslai	Pastelė: Galdiko Ad. „Gluosneliai“	2
164	Paveikslas	Aquarelė Galdiko Ad. „Natiurmort.[as]“	1
165	Paveikslas	Tempera. K. Šimonio „Kryžiai“	1
166	Pav.	Tempera K. Šimonio „Saulė ir vaikutis“	1
167	Skulpt.[ūra]	Biustas-gipsas. [Juozas] Zikaras vaiz.[duojantis] S. Šilingą	1
168	Pav.	Pastelė [Vlado] Švipo vaizd. St. Šilingą	1
169	Pav.	Aliejus P. Kalpoko „Obuoliukai“	1
170	Pav.	Aliejus Eidukevičiaus Natiurmort. – gėlės	1
171	Pav.	Aliejinė tap. K. Šimonies. „Dukrelės portretas“	1
172	Pav.	Tempera. K. Šimonies „Kalvis“	1
173	Pav.	Aquarel. [Anatano] Jaroševičiaus „Vakaras“	1
174	Paveikslas	Aquarelė. Galdiko „Prūdas“	1
175	Paveikslas	Tempera Šimonio K. „Susigrauzimas“	1
176	Paveikslas	Aliejus. Eidukevičiaus „Gėlės“	1
177	Pav.	Tempera K. Šimonio „Burtininkas“	1
178	Paveikslai	Tempera. Šimonio K. 2 portretai – fantazija [?] St. ir Emil. Šilingų	2
179	Skulptūros	Bronza. J. Zikaro bareljefai vaiz. St. ir Emil. Šilingai	2
180	Liet. Aidas	1918 vasario mėn. 19 d. skelbimas „Nepriklausomybės paskelbimo aktas“ (buvo konfiskuotas vokiečių aprėmintas)	1
181	Liet. komiteto? rezoliucija	1917 metų rugsėjo mėn. 21 d.	1
182	Vėle[ia]vėlės	Palangos prijungimo iškilmėms	2
183	Valg.[omojo] stalas	Stil. lietuviškas. Medžio inkrustacijos „Vandens lelijos“ Medž. ąžuolas, uosis obelis ir kt. Aut. Prapuolenis geras stovis Didelis	1
184	Staliukas	Ąžuolinis „Parketas Paryžiaus parodai“ Prapuolenis	1

185	Staliukas	Inkrustacija „Tulpės“ Prapuolenio	1
186	Kėdė	Inkrust. ąžuolinė buvusi Paryžiaus parodoj stil. lietuv. Prapuolenis	1
187	Kėdės	Inkrust. su paukšč.[iais] Prapuolenis	4
188	Staliukas ⁸	Liet. stil. buvęs parodoj Prapuolenis	1
189	Medalis	Bronzinis. Rimšos P. „Taip Gediminas sapnavo“	1
190	Pop.[ieriams] krepšys	Medinė cilindro formos. Su ornamentais	1
191	Taca [puodas; šiuo atveju vazonas]	Skardinė su gėlėmis	1
192	Staliukas	Inkrustuot. su liepsnelėmis Prapuolenio	1
193	Lovos	Su inkrust. ąžuolo stil. lelijos. Prapuolenio darbo	2
194	Staliukas	Beržinis. Inkrustacija. Prapuolenio darbo	1

[Skyriuje „Pastabos“ (kad nereikėtų imti dar vieno lapo) įrašyta]: Dar prirašyti nr. 195 spintą, nr. 196 veidrodį, nr. 197 Lopšelis. Prapuolenio darbas. Inkrustacija medžiu. [Parašas]

Daiktai palikti saugoti ūkio sav.[ininkui] Šilingui St.

Daiktams gresiant pavojui pranešti Kultūros muziejui Kaune

Nuorašas gautas [pasirašė St. Šilingas]

Surašė: A.[lfonsas] Juškevičius, Vl.[adas] Norkus [parašai]

II. Komentaras

Tarpukario metais Lietuvos respublikos paveldosaugos įstaigos pradėjo dvarų ir bažnyčių turto inventorizaciją, kuri kitose šalyse buvo vykdoma jau nuo XIX amžiaus. Rengti meno paveldo sąvadą skatino dvarų parceliacija, ekonomikos modernizavimo sąlygotas natūralus jų irimas, neišvengiamai susijęs su turto išpardavimu, o nuo 1939 m. – dar ir vokiečių kilmės dvarininkų repatriacija į Vokietiją. Nepriklausomoje Lietuvoje kultūros vertybių inventorinimas vyko gana spontaniškai: trūko įstatyminės bazės, paveldosaugos ir dailės specialistų, nebuvo darbą koordinuojančios institucinės sistemos. 1940 m. birželį Lietuvą okupavę sovietai jau liepos 20 d. pasirūpino priimti kultūros paminklų apsaugos įstatymą ir, vykdydami dvarų bei apskritai stambesnės nuosavybės nacionalizaciją, kartu skubiai registravo privačių savininkų rankose esančius meno kūrinius, taikomosios dailės dirbinius, baldus, bibliotekas. Šie inventoriai, išlikę KPC DF, padeda įsivaizduoti, kiek turto buvo išgrobstyta, kiek sunaikinta ir ką vis dėlto pavyko išsaugoti perdavus į muziejų rinkinius. Tarp kitų 1940–1941 m. sudarytų, koordinuojant Kultūros paminklų apsaugos įstaigai, dvarų turto inventorių šioje dokumentų kolekcijoje yra ir čia pateikiamas Šakių rajono Paežerėlio valsčiaus Misiūnų ūkio „praeities liekanų“ sąrašas.

Šis inventorius iš analogiškų šio laikotarpio dvarų vertybių aprašų išsiskiria tikslumu (kitus aprašus rengė reikiamų dailėtyrininko arba muziejaus eksperto kvalifikacijų netu-

⁸ Vieną iš Prapuolenio darbo staliukų prisiminimuose mini kolekcijos sudarytojo dukra Rusnė Šilingaitė-Kubilienė: „Ypatingai gerai atsimenu staliuką salionėlyje. Man jis buvo toks gražus – nedidelis, aštuonkampis, lyg bičių avilys, kuriame inkrustuotos bitutės“ (Šilingaitė-Kubilienė 1998).

rėję asmenys, apsiribodavę labai apibendrintais apibūdinimais – „baroko formų stalas“, „XVIII a. peizažas“, „religinis paveikslas“ ir pan., tad dailės istorijos požiūriu jie mažai naudingi, nes neteikia jokių žinių apie aprašomo objekto kilmę, vertę, dažnai ir būklę, net neleidžia suprasti, ar minimi daiktai išliko iš XVII ar XVIII a., ar reprezentavo XIX a. istorizmą). Misiūnų vertybes registravo du jauni dailininkai – Alfonsas Juškevičius (1908–?) ir Vladas Norkus (1904–1984). Akivaizdu, kad jų žinių ir patirties nebūtų pakakę tokiam kruopščiam aprašui, koks buvo parengtas, tad nėra abejonių, jog susidoroti su pavesta užduotimi jiems padėjo kolekcijos sudarytojas ir savininkas Stasys Šilingas (jo dalyvavimą patvirtintų ir po dokumentu esantis parašas). Greičiausiai dėl Šilingo kruopštumo ir reiklumo Misiūnų ūkio meno vertybių inventorių tapo išsamiu ir informatyviu liudijimu apie vieną iš nedaugelio tarpukario Lietuvos istablišmento atstovų kolekcijų (panašios informacijos apie kitus garsius tarpukario dailės rinkinius – Vlado Daumanto, Cezario Petrausko, Leono Račiūno, Zigmo Toliušio ir kt. – deja, neturime), leidžiančiu nustatyti ne tik kolekcijos apimtį, bet ir jos pobūdį bei kūrinių autorius. Remiantis aprašu galima samprotauti apie rinkinio sudarymo motyvus, jo sudarytojo skonį, inventorių suteikia žinių apie dailės kūrinių funkcionavimą, jų vartojimą tarpukario Lietuvoje, taip pat žinomų asmenų tarpusavio ryšius, bendravimo formas, nors ši informacija jau praneoksta dailės istoriko interesus.

Misiūnų ūkis priklausė teisininkui, įvairias valstybines pareigas (Valstybės tarybos pirmininko, teisingumo ministro ir kt.) ėjusiam visuomenės veikėjui Stasiui Šilingui (1885–1962). Ūkio valda – Ilguvos dvaro Misiūnų palivarkas, kurį Emilija Bytautaitė-Šilingienė ir Stasys Šilingas 1925 m. įsigijo iš Ilguvos dvarininkų Onos Grincevičiūtės-Mlynarskienės ir Emilio Mlynarskio. Pasistatydinę medinį vasarnamį Šilingai su šeima Misiūnuose vasarodavo, o nuo 1938 ar 1939 m., Šilingui išėjęs į pensiją, apsigyveno⁹.

Iš meno vertybių aprašo matyti, kad vasarnamio patalpas puošė pripažintų XX a. Lietuvos dailininkų kūriniai. Pasak Šilingo dukros Saulenės Šilingaitės-Pusdešrienės, tėvai turėję daugiau kaip 100 paveikslų¹⁰. KPAĮ atstovų sudarytame nusavinto dvaro inventoriuje nurodyti 43 tapybos kūriniai, vienas skulptūrinis biustas, trys bareljefai, Petro Rimšos (1881–1961) medalio aversas, keletas lietuvių autorių grafikos atspaudų ir meniški siuvinėjimai (vienas jų, pažymėtas Nr. 125, – Šilingo močiutės iš motinos pusės Vilhelminos Šilingienės¹¹ darbo).

Kolekcijai akivaizdžiai būdingi dvaro rinkinio bruožai – greta peizažų ir natiumortų minima nemažai paties Šilingo atvaizdų, jo su žmona portretai, yra atskirų Emilijos Šilingienės, Šilingaičių paveikslų (kai kurie šių kūrinių net buvo eksponuoti tarpukario dailės parodose, pastebėti kritikų; pavyzdžiui, Petro Kalpoko tapytas Stasio Šilingo ir Emilijos Šilingienės portretas 1938 m. rodytas Nepriklausomybės 20-mečiui skirtoje apžvalginėje dailės parodoje, reprodukuotas jos kataloge¹²; tarpukario spaudoje minimas

9 Tada visi paveikslai iš Šilingų nuomoto buto Kaune, Tado Daugirdo gatvėje, buvo pergabenti į Misiūnus (Šilingaitė-Kubilienė 1998).

10 Nurodytas skaičius nėra labai patikimas, jis greičiausiai tiesiog reiškia „daug“. Rusnė Šilingaitė-Kubilienė prisiemena, kad vaikystėje jos ir Saulenės pareiga buvusi atėjus vasarai uždangstyti paveikslus lengvu baltu audiniu, kad musės nenutupėtų; paveikslų ji nesuskaičiavusi, tačiau jų buvę „daug, tikrai daug“ (Šilingaitė-Kubilienė 1998).

11 Vilhelmina Šilingienė – Paberžės dvaro savininkė, 1863 m. sukilimo dalyvė, spėjama, pasiuvusi vėliavą Antano Mackevičiaus būriui (vėliava patekusi į Lenkijos muziejinius rinkinius). Po sukilimo Vilhelminos vyras Stanislovas Šilingas buvo ištremtas į Tomską, ji pati apsigyveno Paryžiuje (iki 1874 m.) ir, kaip rašoma Stasio Šilingo laiškuose, vertėsi pardavinėdama savo gamybos popierines gėles ir verbas (Šilingaitė-Kubilienė 1998).

12 Reprodukciją žr.: 20 metų Lietuvos nepriklausomybei paminėti IV Rudens dailės paroda [1938]: 39.

ir reprodukuotas Juozo Zikaro sukurtas Šilingų portretinis bareljefas). Sąrašė yra ir iš nuotraukos Adomo Varno (1879–1979) nutapytas Jono Bytauto – Šilingienės tėvo – portretas (Nr. 145). Tikėtina, kad norą kurti giminės portretų galeriją Šilingams, be kitų pavyzdžių, įkvėpė ir kaimynų Grincevičių-Mlynarskių Ilguvos pavyzdys: Mlynarskių žentas pianistas Artūras Rubiņšteinas, prisimindamas apsilankymą uošvių dvare, minėjo jam įspūdį padariusią svetainę su „patamsėjusiais protėvių portretais“¹³.

Kolekcijos aprašas patvirtina artimus Šilingo ryšius su dailininkais Adomu Varnu ir Kaziu Šimoniu (1887–1978). Bendradarbiavimas su Varnu prasidėjo dar pirmųjų lietuvių dailės parodų epochoje; Varnas apipavidalino Šilingo redaguotą žurnalą *Baras* (kai kuriuos viršelių ir kitų žurnalo puošmenų projektus Šilingas turėjo savo rinkinyje); artimą bendravimą patvirtina ir tai, kad Šilingų dukros lankė Marijos Varnienės įsteigtą Montessori darželį, esant reikalui, apsistodavo Varnų namuose Kaune¹⁴. Amžininkų liudijimu, abu dailininkai dažnai svečiuodavęsi Misiūnuose; Šimonis buvo Šilingų dukterų krikštėvis, Šilingienė – Šimonio sūnaus Arvydo krikšto mama. Misiūnų šeiminkai apskritai buvo vaišingi, mėgo svečius. Prisiminimuose minimi čia viešėdavę rašytojai Vincas Krėvė-Mickevičius ir Balys Sruoga, gydytojas okulistas Juozas Nemeikša bei jo sesuo aktyvi visuomenės veikėja Marija Nemeikšaitė, daugelis kitų daugiau ar mažiau garsių to meto Lietuvos žmonių. Pasak Šilingų artimųjų ir kitų liudininkų, Misiūnuose gyventa kaip kaimo dvarelyje: suvažiavus svečiams visi dalyvaudavę bendruose pašnėkesiuose, dažniausiai prie kavos, arbatos, pusryčių, pietų ir vakarienės stalo, pasisėdėjimus pajvairinant pasivaikščiėjimais gamtoje; jaunimas žaisdavęs judrius sportinius žaidimus atvira ore, beveik visi šeimos nariai mėgę groti arba dainuoti, mielai tai darydavę ir prie svečių, ir pasilikę gausios šeimos apsuptyje (Šilingai augino devynias dukras, krikštytas anuomet kone egzotiškai ir kartu itin moderniai skambančiais tautiniais vardais: Audronė, Daiva, Danguolė, Galinda, Laima, Raminta, Rusnė, Saulenė, Vingra)¹⁵.

Nuo pirmųjų lietuvių dailės parodų laikų Misiūnai ir jų šeiminkai garsėjo kaip dailės mėgėjai ir mecenatai. Tarpukario Kaune apie šį Šilingų pomėgį net sklido anekdotiniai pasakojimai, liudiję išskirtinį amžininkų susidomėjimą žinomo visuomenės veikėjo meile menui ir kartu šio pomėgio neįprastumą. Vienas tokių anekdotų – pasakojimas apie dailininko Vlodo Eidukevičiaus (1891–1941) viešnagę Misiūnuose (apsilankymas, matyt, buvo susijęs su užsakymu tapyti Šilingų šeimos portretus), pasibaigusią vyresniųjų Šilingų nepasitenkinimu svečio elgesiu po to, kai šis kaip modelius kompozicijai, vaizduojančiai nuogas mauduoles, pasitelkė vyresniąsias Šilingaites. Šį epizodą eseistas Tomas Sakalauskas beletrizuotoje Vlodo Eidukevičiaus biografijoje aprašo taip: „Tą vasarą [kalbama apie 1936 m. – G. J.] prie Nemuno Eidukevičius tapė peizažus (*Slėnis Misiūnuose*), natiurmortus (*Gėlės*). Namų šeiminkas turi devynias dukras [iš tikrųjų Audronė jau buvo mirusi – G. J.]. Atplaukus laivu iš Kauno nuo prielaukos į sodybą reikia eiti pėsčiomis: tėvas – nedidelis, barzdotas – eina priekyje, o dukros vorele seka iš paskos. Kaimiečiai žiūri į tą keistą procesiją – ir ilgai mini. Dailininkas, apsilankęs pas Karužas ar kitur, su nuostaba pasakoja: Įsivaizduokite – devynios lovytės. Mažiausia, didesnė, dar didesnė... *O, mein Gott!*... Misiūnuose tarp medžių jaukūs namai, netoli upė. Didelė pieva ir gražus

13 Ilguva – amžininkų atsiminimuose 2008: 77.

14 Šilingaitė-Rupinskienė 1998. Rusnė Šilingaitė-Kubilienė prisiminimuose mini, kad Varnas buvo jos sesers Saulenės krikštėvis, o Varnienė – jos krikštamotė (Šilingaitė-Kubilienė 1998).

15 Jankevičiūtė 2005: 105–117.

tvenkinys. Kartą prie jo dailininkui ateina naujo paveikslo idėja. Mauduolės! Devynios mauduolės žaliame tvenkinyje. Nuogi kūnai vandenyje – kaip tai nuostabu! Kviečiasi Šilingaites. O joms kas – įdomu, nepatirta. Palūkėkite, pakentėkite, – nesitveria džiaugsmu dailininkas, – bus gražus paveikslas, kaip Renuaro [Renoire]. Bet nelaimė, į Misiūnus atvyksta valdinga šeimininko teta ir pamato „siaubingą vaizdą“: kažkoks vyriškis tapo nuogas jos dukterėčias. Ištvirkimas! Gali kviestis ką tinkamas iš gatvės, bet ne padorių tėvų dukteris. Čia tau ne Prancūzija. Dailininkas turi išvažiuoti iš dvaro¹⁶.

Sakalausko papasakotas anekdotas leistų patikslinti kelių kompozicijų su mauduolėmis (piešiniai, tapyba) datą – apie 1936 metus. Tikėtina, kad kažkas panašaus galėjo įvykti. Tiesa, Eidukevičiaus eskizuose pavaizduotos tik keturios figūros, bet taip tik tiksliau, nes kitos Šilingaitės buvo per mažos pozuoti dailininkui.

Kaip bebūtų, incidentas, jei toks iš tikrųjų įvyko, matyt, baigėsi be didesnių pasekmių, nes dukros tėvo santykius su Eidukevičiumi vertino palankiai. Rusnė Šilingaitė-Kubilienė sūnui Sauliui rašė: „Tėvelis labai gerai sugyveno su šiuo tikrai savotišku, sunkiai suprantamu dailininku ir labai vertino jo pieštą mūsų mirusią sesutę Audrutę“¹⁷. Be to, jau minėtoje Sakalausko knygoje apie Eidukevičių pateikiama ištrauka iš 1939 m. dailininko laiško, išsiųsto iš Misiūnų, liudija, kad Šilingų ir Eidukevičiaus kontaktai nenutrūko, tapytojas ir toliau buvo kviečiamas paviešėti Šilingų ūkyje¹⁸.

Aprašas suteikia žinių ir apie namo įrangą, apie kurią kitų liudijimų, išskyrus bendrą įspūdį, kad „baldų buvę nedaug“, nėra. Fotografijos užfiksavo tik Misiūnų ūkio gyvenamojo pastato išorę: tai paprastas, erdvus medinis namas, kuris nuo kitų kaimo namų skyrėsi nebent dydžiu. Pagrindinė jo puošmena buvo vietinio meistro medžio pjaustiniais, padarytais pagal Šilingo piešinius, įkvėptus Čiurlionio tapybos, dekoruotas virtuvės priėngis. Vidus, pasak amžininkų, prabanga taip pat nepasižymėjo. Didžiausia vertybė buvo dailės kūriniai ir garsiausio tarpukario Lietuvos baldžiaus Jono Prapuolenio (1900–1980) dirbiniai – baldai bei medžio intarsijos Čiurlionio paveikslų motyvais.

Žinių apie Prapuolenio užsakovus XX a. 3-jojo dešimtmečio pabaigoje – 4-ajame dešimtmetyje turime labai mažai. Vienintelės dailininko kūrybai skirtos monografinio pobūdžio publikacijos autorius Klemensas Čerbulėnas, matyt, saugodamasis sovietinės cenzūros, paminėjo tik kelis tuometinės valdžios toleruojamus tarpukario Lietuvos žinomus asmenis: tapytoją Adomą Galdiką, kraštotyriminę Michaliną Glemžaitę, režisierių Andrių Oleką-Žilinską, nepriklausomos Lietuvos kariuomenės pulkininką ir bibliofilą Vytautą Steponaitį, profesorių matematiką Zigmą Žemaitį¹⁹. Šilingo vardo tarp paminėtųjų nėra. Tad Misiūnų ūkio meno vertybių apraše pateikiamos nuorodos į Prapuolenio dirbinius, gamintus Šilingo užsakymu arba įsigytus parodose, yra labai vertingos, nes akivaizdžiai patvirtina, kaip Šilingo kartos visuomenės veikėjai stengėsi prisidėti praktiškai įgyvendinant lietuvių nacionalinio meno ugdymo idėjas. Kaip dailės mecenatai iš šios kartos žmonių garsėjo Vileišių šeimos atstovai, matematikas Žemaitis, svajoję ne tik apie lietuvišką tapybą bei skulptūrą, bet ir ryškaus nacionalinio pobūdžio taikomąją dailę. Prapuolenio pastangos buvo itin vertinamos. Tai patvirtina ir inventoriuje užfiksuoti jo dirbiniai, įgyti Misiūnų ūkiui: didžiulis intarsijomis puoštas valgomasis stalas, intarsijomis

16 Sakalauskas 1987: 116.

17 Šilingaitė-Kubilienė 1998.

18 Sakalauskas 1987: 171.

19 Čerbulėnas 1970: 11, 70–73.

dekoruotos kėdės, keli mažesni staliukai, intarsijos technika sukurti paveikslai. Atkreiptinas dėmesys, kad kai kurie iš Šilingo įsigytų daiktų buvo rodyti įvairiose parodose (tarp kitų ir 1937 m. Paryžiuje). Tai, kad šis faktas nurodytas inventoriuje (Nr. 184, 186, 188), liudija, jog Šilingas šiais pirkiniais ir jų pristatymu užsienyje labai didžiavosi, suprato, kad ši baldo istorijos detalė suteikia jam papildomos kultūrinės vertės.

Misiūnų vertybių inventorių su komentarais yra paskelbusi Dalia Ramonienė²⁰. Tačiau prie jos straipsnio apie Šilingo kolekciją pridėtas inventorius redaguojant buvo kiek per drąsiai „sunormintas“, tad nukentėjo šaltinio duomenų tikslumas. Pavyzdžiui, Kazio Šimonio paveikslas „Mirusi duktė“ (Nr. 127) kažkodėl įvardytas neutraliau – „Mirusi mergaitė“ (tuo tarpu inventoriuje nurodytas pavadinimas skatintų galvoti apie ankstyvą Audronės Šilingaitės mirtį ir šeimos galerijoje išsaugotą dar vieną jos atvaizdą greta Eidukevičiaus nutapytojo); Petro Kalpoko paveikslas „Bobutė su dukrele“ (Nr. 136)²¹ sumodernintas pavadinimas „Senutė su dukraite“ atima „epochos kvapą“, kurį visada smagu ir svarbu justti studijuojant senus dokumentus. Laisvokai traktuojant šaltinį, prarastos kai kurios vertingos informacinės nuorodos. Pavyzdžiui, Jono Prapuolenio gaminto stalo (Nr. 183) apraše praleidus apibūdinimą „valgomojo“, netenkama vienos esminių daikto charakteristikų²². Prie sąrašo nurodyto objekto „krepšys popieriams“ (Nr. 190) pridūrus žodį „sudėti“, daiktas paverstas paslaptingu, ornamentais puoštu dėklu ypatingos svarbos dokumentams, nors greičiausiai tai būta sąlyginai puošnios šiukšlių dėžės, stovėjusios po rašomuoju stalu.

Misiūnų inventoriaus dėka susipažinus su Šilingų dailės kolekcija, natūraliai kyla klausimas: koks jos likimas? Prasidėjus Lietuvos piliečių masiniams trėmimams 1941 m. birželį, Stalino Gulage atsidūrė Emilija ir Stasys Šilingai su viena dukterų – Raminta. Kitoms Šilingaitėms pavyko laimingai išvengti tremties, o karo pabaigoje jos pabėgo nuo sovietų represijų ir apsigyveno įvairiose Vakarų šalyse. Ilgą laiką manyta, kad be šeiminių Misiūnuose likę paveikslai sudegė Šilingų vasarnamį pokario metais prarijusio gaisro liepsnose (prieš tai dalį paveikslų šeimos nariai paslėpė namo rūsyje, dalį išgabeno pas netoliese gyvenusią siuvėją²³). Keletą kolekcijos vertybių (Zikaro sukurtą Šilingų portretinį bareljefą, Rimšos bareljefą „Golgota“, Galdiko pastelę ir dvi akvareles bei tris Varno kūrinius – du paveikslus ir pieštinį Maironio portretą) įgaliotas Laimos Šilingaitės-Vansauskienės 1968 m. depozi- to teisėmis M. K. Čiurlionio dailės muziejui perdavė Šilingų šeimos draugas dailininkas Šimonis. Kokiū būdu jam pavyko išsaugoti šiuos kūrinius, ar tik jie yra išlikę – klausimai, laukiantys naujų tyrimų ir liudijimų, kurių šaltiniai kol kas nesurasti.

Misiūnų ūkio dailės kolekcijos inventoriaus skaitymui pasitelkus šaltinių kritikos metodo siūlomas priemones, t. y. pateiktus duomenis patikslinus ir papildžius kituose šaltiniuose esančia informacija, išryškėja itin mažai pažįstamos tarpukario Lietuvos dailės kolekcionavimo istorijos fragmentai, praplečiantys ir praturtinantys mūsų turimą bendrą tos epochos meninės kultūros vaizdą ir jos sampratą.

Gauta 2011 11 18
Priimta 2011 11 23

20 Ramonienė 2009: 151–161.

21 Pasak Saulenės Šilingaitės-Pusdešrienės, tai buvęs Šilingo motinos ir Vingros Šilingaitės portretas (Šilingaitė-Pusdešrienė 1998).

22 Tuo tarpu valgomojo stalas dukrų atsiminimuose užima svarbią vietą. Saulenė Pusdešrienė apie jį rašo: „Valgomajame buvo didžiulis, masyvus ažuolinis stalas. Per vidurį stalo juosta lyg upelis su vandens lelijų inkrustacija“. Pasak jos, ornamentikos projektus kūręs pats Šilingas, Prapuolenis juos tik įgyvendindavęs (Šilingaitė-Pusdešrienė 1998).

23 Šilingaitė-Kubilienė 1998.

Šaltiniai ir literatūra

1. Čerbulėnas, K. *Jonas Prapuolenis*. Vilnius: Vaga, 1970.
2. *20 metų Lietuvos nepriklausomybei paminėti. IV Rudens dailės paroda*. Katalogas. Kaunas, [1938].
3. *Ilgva – amžininkų atsiminimuose*. Sud. A. Vaičiūnas. Vilnius: VU leidykla, 2008.
4. Jankevičiūtė, G. Neoromantinės pasaulėžiūros atspindžiai ir požiūris į dvarą tarpukario Lietuvoje. *Dvaras modernėjančioje Lietuvoje: XIX a. II p. – XX a. I p.* Sud. G. Jankevičiūtė, D. Mačiulis. Vilnius: E. Karpavičiaus leidykla, 2005, 105–117.
5. Ramonienė, D. Stasio Šilingo dailės kūrinių kolekcija Misiūnuose. *Kuriantis protas brangesnis nei turtai*. Sud. G. Mickūnaitė, Vilnius: VDA leidykla, 2009.
6. Sakalauskas, T. *Esu toks, koks esu*. Vilnius: Vaga, 1987.
7. Šilingaitė-Kubilienė, R. *Prisiminimai* (1998 08 13). *Sauliaus Augustino Kubiliaus archyvas*.
8. Šilingaitė-Rupinskienė, V. *Prisiminimai* (1998 08 15). *Sauliaus Augustino Kubiliaus archyvas*.
9. Šilingaitė-Pusdešrienė, S. 1998 08 19 laiškas Sauliui Augustinui Kubiliui. *Sauliaus Augustino Kubiliaus archyvas*.

Giedrė Jankevičiūtė

Following the trail of one document: the inventory of artworks of the Misiūnai estate of 1940 and its interpretations

Summary

The current publication presents the inventory of the art collection of Stasys Šilingas, a political figure of the interwar independent Lithuanian state, amassed in the family's country house in the Misiūnai estate, which was compiled in the summer of 1940 after the Soviet occupation, at the beginning of nationalization of estates, and the possible ways of art-critical interpretation of this inventory. The document has been published and analyzed before by art historian Dalia Ramonienė, thus in this case new approaches to the already known data source are sought, and inaccuracies of the earlier interpretations are corrected. The publication consists of two parts: the text of the source, and its commentary. The commentary on the source seeks to reveal the taste of the compiler of the collection, his motives for collecting artworks, and to show how Šilingas' collection is typical of interwar Lithuania.

KEY WORDS: estate art, art history sources, Vladas Eidukevičius, art historiography, history of art collections, nationalization of art values, Misiūnai estate, national style, portrait, Jonas Prapuolenis, Stasys Šilingas, Kazys Šimonis